

РОЗВИТОК ГІРНИЧИХ ВІДНОСИН У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ (др. пол. ХІХ – поч. ХХ ст.)

КОРИТКО Лілія Ярославівна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права Івано-Франківського факультету Національного університету «Одеська юридична академія»

УДК 340.155.2 (091) : 347.249 : (477.83/.86)

Рассмотрены отдельные государственные и галицкие краевые законодательные акты, регулирующие горные отношения в Австрийской (Австро-Венгерской) империи. Одновременно исследованы архивные документы, подтверждающие принятие австрийскими государственными органами надлежащих мер по охране и рациональному использованию недр при добыче полезных ископаемых.

Ключові слова: гірничі відносини, Східна Галичина, Австрійська (Австро-Угорська) імперія.

Постановка проблеми

Використання надр, яке значно мірою пов'язане з видобуванням корисних копалин, потребує й належного правового регулювання з метою задоволення потреб держави у мінеральній сировині. Цьому сприятиме й вивчення історичного досвіду українських земель, які перебували під владою інших держав. Як свідчать історичні джерела, на території Східної Галичини (входила в 1772–1918 рр. до складу Австрійської імперії) проводився видобуток нафти, калійних солей, бурого вугілля та інших корисних копалин. Дані відносини регулювалися нормами тогочасного австрійського права.

Ступінь наукової розробки проблеми

Ще у 1915 році Е. Реклю в своїй праці «Народы и страны Западной Европы» дала характеристику природних запасів корисних копалин на території Галичини.

Деякі питання використання земель для гірництва в період правління імператора

Франца-Йосифа охарактеризував австрієць Е. Цольнер. У його науковій розвідці знайшли своє відображення питання видобутку корисних копалин, розвитку промисловості ХІХ століття.

Становлення гірничого права на території України, у т. ч. на західноукраїнських землях з другої чверті ХVІ – до початку ХХ століття, проаналізував Р. С. Кірін. Але розвиток гірничих відносин в Східній Галичині на підставі австрійського державного і крайового законодавства та архівних джерел окремо не досліджувався.

Постановка завдання

Мета пропонованої статті – дослідити розвиток гірничих відносин у Східній Галичині та їх правове регулювання протягом др. пол. ХІХ – поч. ХХ ст.

Для виконання поставленої мети необхідно, на нашу думку, вирішити наступні завдання:

- вивчити розвиток австрійського законодавства ХІХ ст., що регулювало гірничі відносини;
- опрацювати архівні джерела, які підтверджують застосування законодавчих актів та охорону і використання надр на території Східної Галичини.

Виклад основного матеріалу

Східна Галичина (українська) разом із Західною (польською) входила як коронний край Галичини і Володимирії та Королівство Краківське до складу Австрійської (Ав-

стро-Угорської з 1867 року) імперії. Тому на Галичині діяло як австрійське державне, так і галицьке крайове законодавство.

Розуміємо, що гірничі відносини виникають з приводу охорони та раціонального використання надр у процесі розвідки, розробки родовищ та видобутку і переробки корисних копалин. Дані відносини на той час у Східній Галичині були врегульовані нормами державного Гірничого закону 1854 року, галицького крайового Гірничого закону 1884 року (Закону про видобуток мінералів), виданого відповідно до державного та іншими нормативно-правовими актами.

Згідно з нормами Закону від 21 липня 1871 року про встановлення повноважень гірничої влади (Вісник законів державних, далі – В. з. д., № 77), Краківське гірниче староство розповсюджувало свою діяльність на королівство Галичини і Лодомерії (Володимирії), а Віденське – на воєводство Буковини [1, с. 209]. У 1872 році було створене Львівське окружне гірниче управління. Воно підпорядковувалось Краківському вищому гірничому староству, в його компетенцію входило: нагляд за діяльністю підприємств гірничої промисловості, видача дозволу на ведення геологорозвідувальних робіт, на розробку родовищ корисних копалин, складання звітів і оглядів про стан гірничої промисловості, про добування корисних копалин в окрузі. На базі Львівського в 1886 році було створене Станіславське окружне гірниче управління. Також здійснювало діяльність Окружне гірниче управління в Дрогобичі.

В історії розвитку нафтової і газової промисловості України особливе значення належить Карпатському регіону, що включає три райони: Бориславський, Надвірнянський та Долинський (які, відповідно, входили до складу Австро-Угорщини як землі Східної Галичини). Бориславський нафтопромисловий район – один із найстаріших у Європі. За півторастолітню історію розробки тут видобуто 40 млн. тонн нафти і 15 млрд. метрів куб. газу. Наприклад, у період з 1874 по 1924 рік сумарний видобуток нафти становив близько 85 % усієї продукції, видобутої з нафтових родовищ Галичини

(Східної та Західної – Л. К.). Бориславське нафтове родовище розташоване на території сучасної Львівської області в межах м. Борислава та його околиць. З другої половини дев'ятнадцятого століття і до 1945 року родовище розроблялося приватними фірмами [2]. У кінці ХІХ ст. (1898 році) дослідження зводилися до висновку, що запасів галицької нафти вистачить на 50, а то й на 100 років [3, с. 89]. У 1911 році Галичина посідала третє місце після Америки (61,24 %) та Росії (22,19 %) з видобутку нафти в світі – 5,02 % [4, с. 180].

Архівні джерела підтверджують, що, наприклад, у Станіславському гірничому окрузі проводились геологорозвідувальні роботи та видобуток корисних копалин майже в усіх повітах. Зокрема, Львівським Окружним гірничим управлінням надавалися дозволи на пошукові та геологорозвідувальні роботи юридичним і фізичним особам в Тлумацькому, Калуському, Коломийському, Богородчанському, Долинському, Снятинському, Косівському повітах [Див.: Державний архів Івано-Франківської області, далі – ДАІФО, Ф. 47, оп. 2, спр. 1–55, 60–61].

Одночасно управлінським органам надавалися річні звіти про видобуток корисних копалин [Див.: ДАІФО, Ф. 47, оп. 2, спр. 110], про роботу підприємств гірничої промисловості на території зокрема Станіславського гірничого округу [Див.: ДАІФО, Ф. 47, оп. 2, спр. 113, 117]. Статистичну інформацію про видобуток нафти в Східній Галичині збирало та опрацьовувало й Львівське Крайове нафтове товариство [Див.: Центральний державний історичний архів України у Львові, далі – ЦДІАЛ, Ф. 207, оп. 1, спр. 38, 44]. Ця господарсько-управлінська структура заснована у 1879 році згідно з цісарським розпорядженням. Розпочала свою діяльність у 1882 році. Членами товариства були власники нафтовидобувних та нафтопереробних підприємств Східної Галичини. Дане товариство видавало з 1882 року журнал «Gognik», газету «Nafta», а також складало проекти нормативних актів щодо експлуатації нафтових родовищ.

На початку ХХ ст. нафтодобувна промисловість зазнала технічної реконструк-

ції. Були закриті невеликі криниці, ями, почали бурити свердловини глибиною понад 1000 м. Потужність парових двигунів і двигунів внутрішнього згорання в Дрогобицькому і Станіславському гірничих округах досягла в 1910 році близько 20 тис, а в 1913 році – майже 50 тис. к.(інських) с.(ил). Напередодні Першої світової війни в нафтодобувній промисловості використовувалося значно більше парових двигунів і двигунів внутрішнього згорання, ніж у всіх інших галузях промисловості в цілому. Внаслідок застосування бурильної техніки зростав видобуток нафти. У 70-х роках він становив 20–30 тис. т. на рік, у 80-х роках – 40–70 тис., у 1900 році – понад 325 тис., а в 1909 році – більше 2050 тис. т. Пізніше він зменшився, проте залишався досить високим і в 1913 році становив 1,1 млн т. Найбільше нафти добували в районах Борислава та Дрогобича [5, с. 494].

Мусимо зазначити, що при промислового нафтовидобуванні техніка безпеки була низькою, тому нещасні випадки ставали буденним явищем. Це спонукало Краківське гірниче староство, яке, як ми зазначали, розповсюджувало свою діяльність на Східну Галичину, видавати гірничо-поліційні приписи та розпорядження щодо порядку роботи на копальнях. У 1897 році Гірничий староста Вахтель видав розпорядження від 12 травня про порядок зливання бурової промивальної рідини (води) із свердловин (Вісник законів крайових, далі – В. з. кр., № 28), у § 1 якого вказувалося, що «для охорони теренів нафтових перед їх затопленем належить воду переверчену в кождім отворі свердловім трівало і відповідно замкнути за помічю рур герметичних, в такий спосіб, аби такова не могла спливати до жадного покладу нафтового» [6, с. 113]. А Гірничо-поліційними приписами для газових копалень, виданими Гірничим староством 18 серпня 1911 року за підписом д-ра Едмунда Ріеля, визначено, що копальні газойлю (фракція нафти, застосовувана переважно як паливо для дизелів) поділяються на два класи небезпеки (§ 1). До I класу небезпеки віднесені всі копальні, що діють на території Краківського гірничого староства, за винятком копалень в гмінах Борислав і Тустановичі, які відносяться до II класу [7, с. 241].

Значне місце в промисловості земель Східної Галичини належало видобуванню озокериту. Однак воно не набрало таких масштабів, як видобування нафти [5, с. 492]. Власне родовища озокериту («земного воску») наявні у районах поширення нафти. У 1897 році 16 вересня були видані Гірничо – поліційні приписи для копалень воску земного в Галичині (В. з. кр., № 65), якими передбачені певні охоронні заходи при роботі таких копалень. З метою уникнення аварій, відповідно до збереження життя і здоров'я людей та природних об'єктів (надр). Охоронні підлягали водні ресурси, тварини, життя та здоров'я людини, комунікації тощо. Адже аварії відбувалися не так уже й рідко. Наприклад, у ніч з 21 на 22 травня 1902 року водою було затоплено горизонт в одній із Бориславських шахт, постраждало троє робітників [8, с. 81], а 15 липня 1902 року пожежею в Маріямполі, спричиненою іскрою, було завдано матеріальних збитків на суму 200.000 корон [9, с. 113]. Запроваджувалися нові технології, покращувалися процеси видобутку, виробництва на копальнях, що мало б сприяти збільшенню видобутку корисних копалин.

Вугільні копальні діяли в Джурові, Мишині, Новоселиці (Снятинського повіту). Також діяло 26 каменоломень, 15 цегельних заводів у Рогатинському, Станіславському, Долинському, Надвірнянському повітах [10, с. 52].

Зазначимо, що в австро-угорські часи влада могла викуповувати для суспільних потреб певні природні території або підприємства, які розробляли корисні копалини. Архівні матеріали свідчать, що протягом 1871–1878 рр. за погодженням з ц. к. Намісництвом, повітовим староством було відчужено в примусовому порядку каменоломні «Блотня» та «Кругла» в Перемишлянському повіті для використання каменю при будівництві доріг [Див.: Державний архів Львівської області, далі – ДАЛО, ф. 3, Т. 2, спр. 2652]. Водночас були відомі й виступи громадськості проти розробки корисних копалин на території та біля населених пунктів.

У серпні 1914 року почалася Перша світова війна. На фронті австрійські війська відступали, і в кінці серпня – на початку ве-

ресня 1914 року російська армія зайняла Галичину, куди прибула російська адміністрація. Були створені адміністративні органи, наприклад, фінансове управління при Генерал-Губернаторі областей Австро-Угорщини, зайнятих по праву війни. Запроваджена російська грошова одиниця – рубль, відповідно, заборонений обіг австрійської.

З початком воєнних дій на території Східної Галичини гірничовидобувна промисловість була переорієнтована на забезпечення потреб військових. Зокрема, в 1916 році станом на 1 листопада щоденний запас кам'яного вугілля на Джурівській вугільній копальні становив 1320 пудів, щоденний видобуток становив 390 пудів, або 13 візків [11, арк. 2]. А станом на 1 січня 1917 року залишок вугілля на цій же копальні склав 35485 пудів. З них 4350 пудів було відвантажено за вимогами Управління фінансових справ при військовому Генерал-Губернаторстві [12, арк. 2]. На липень 1917 року залишки складали 166297 пудів на суму 53808 р. 50 к. [11, арк. 30]. З початком Першої світової війни видобуток нафти різко знизився.

Висновки

На території Східної Галичини проводився видобуток нафти, калійних солей, бурого вугілля та інших корисних копалин. Бориславський нафтопромисловий район – один із найстаріших у Європі.

Гірничі відносини в Східній Галичині були врегульовані австрійським державним та галицьким крайовим законодавством: державним Гірничим законом 1854 року, державним Законом про встановлення повноважень гірничої влади 1871 року, галицьким крайовим Гірничим законом 1884 року, підзаконними нормативно-правовими актами, виданими Гірничим Староством у 1897 та 1911 роках тощо.

Архівні джерела (нами досліджені документи, що містяться у фондах ЦДІАЛ, ДАІФО, ДАЛО) підтверджують, що, наприклад, у Станіславівському гірничому окрузі проводились геологорозвідувальні роботи та видобуток корисних копалин майже в усіх повітах. Зокрема, Львівським Окружним гірничим управлінням надавалися дозволи на пошукові і геологорозвідувальні

роботи юридичним та фізичним особам в Тлумацькому, Калуському, Коломийському, Богородчанському, Долинському, Снятинському, Косівському повітах. У XIX ст. на території Східної Галичини діяли нафтові родовища в Бориславі, Дрогобичі тощо.

У районах поширення нафти є родовища озокериту «земного воску». У 1897 році були видані Гірничі – поліційні приписи для копалень воску земного в Галичині, якими передбачені певні охоронні заходи при роботі таких копалень. Охороні підлягали водні ресурси, тварини, життя та здоров'я людини, комунікації тощо.

Вугільні шахти діяли в Джурові, Мишині, Новоселиці (Снятинського повіту). Також діяло 26 каменоломень, 15 цегельних заводів у Рогатинському, Станіславівському, Долинському, Надвірнянському повітах.

З початком воєнних дій на території Східної Галичини гірничовидобувна промисловість була переорієнтована на забезпечення потреб військових.

Перспективними напрямками майбутніх досліджень вважаємо вивчення інших джерел австрійської правової спадщини періоду перебування в складі імперії українських земель.

Література:

1. Законъ зъ дня 21 Липця 1871, дотычно уряженія и круга дѣйствія горничихъ властей // Въстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленыхъ. – Рочникъ 1871. – № 77, часть XXXIII. – Въдень : Тискомъ цѣсарско-королевской надворной и статской печатнѣ, 1871. – С. 207–211.

2. Клімова Н. Історія освоєння Бориславського нафтового родовища та екологічні наслідки його експлуатації / Н. Клімова // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2004 – Випуск 2 (10). – С. 41–42.

3. Czy produkcya ropy w Galicyi jest w stanie pokryc zapotrzebowanie nafty w Monarchii ? // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemyslu Naftowego pod redakcyą prof. R. Zalozieckiego. – Rocznik VI. – 15 maja 1898. – Zeszyt 9. – Lwow : Nakladem Krajowego Towarzystwa Naftowego.

АНОТАЦІЯ

Розглянуто окремі державні та галицькі крайові законодавчі акти, що регулювали гірничі відносини в Австрійській (Австро-Угорській) імперії. Водночас досліджено архівні документи, які підтверджують вжиття австрійськими державними органами належних заходів щодо охорони та раціонального використання надр при видобутку корисних копалин.

– Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządem Z. Halacinskiego, 1898. – S. 85–89.

4. Bogactwa naftowe na świecie i ich rozmieszczenie // Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa Naftowego pod redakcją Dr. S. Barroszewicza. – Rocznik XIX. – 30 czerwca 1911. – Zeszyt 12. – Lwów : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządem J. Ziembinskiego, 1911. – S. 177–181.

5. Лановик Б. Д. Економічна історія України і світу : підручник / Б. Д. Лановик, З. М. Матисякевич, Р. М. Матейко. – К. : Вікар, 1999. – 737 с.

6. Розпоряджене гірничо-поліційне ц. к. Староства гірничого для Галичини і Великого Княжества Краківського з дня 12. Мая 1897 Ч. 1704 видане на основі § 35. наф. закона кр. з 17. Грудня 1884 Ч. 35 Ден. зак. кр. з 1886 року для цілого округу адміністраційного в справі замиканя води копальняної в отворах свердлових на копальнях олію скального // Вістник законів і розпоряджень краєвих для Королівства Галичини і Володимирії з Великим Княжеством Краківським. – Річник 1897. – № 28. – Львів : З печатні В. Лозинського, 1897. – С. 113–114.

7. Przepisy gorniczo-policyjne dla kopalni oleju ziemnego w Galicyi z 24 czerwca 1911, L 3000 (Ogłoszone dnia 18. sierpnia 1911 w Dzienniku ustaw i rozporządzeń kraj. Nr 101) // Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa

SUMMARY

Some state and Halych land legislative acts that regulated mining relations in Austrian (Austria-Hungary) Empire have been considered. Archives documents confirming taking proper measures by state organs concerning security and rational usage of the entrails for extraction of mineral resources have been researched at the same time.

Naftowego pod redakcją Dr. S. Barroszewicza. – Rocznik XIX. – 31 sierpnia 1911. – Zeszyt 16.

– Lwów : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządem J. Ziembinskiego, 1911. – S. 241–243.

8. Katastrofa w kopalniach wosku ziemnego w Boryslawie // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemysłu Naftowego pod redakcją prof. B. Złozieckiego. – Rocznik X. – w kwietniu 1902. – Zeszyt 4. – Lwów : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządem J. Ziembinskiego, 1902. – S. 81.

9. Pozar w rafinerii nafty akcyjnego-karpackiego Towarzystwa w Maryampolu // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemysłu Naftowego pod redakcją prof. R. Złozieckiego. – Rocznik X. – w lipcu 1902. – Zeszyt 7. – Lwów : Z Drukarni «Słowa Polskiego», pod zarządem J. Ziembinskiego, 1902. – S. 112–113.

10. Назустріч мрії : нариси історії Прикарпаття / [Васюта І. К., Гараць В. Й., Грабовецький В. В., Гуменюк Є. Г. та ін.]. – Ужгород : Карпати, 1978. – 224 с.

11. Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ, Ф. 611, Джуровские угольные копи. 1916–1917 рр. Оп. 1. Спр. 2. Статистические сведения о добыче и расходе угля, 1916–1917 рр., 11 арк.

12. Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ, Ф. 611, Джуровские угольные копи. 1916–1917 рр. Оп. 1. Спр. 3. Месячные отчеты об обороте каменного угля, 1916–1917 рр., 45 арк.